

Nadályterápia

Európában az orvosi piócának két fajtája ismert. A délebbre élő „magyar” pióca (*Hirudo officinalis* L., *Sanguisuga officinalis* Savigny) barnásvörös hátát hat sárga vagy rozsdabarna, hosszanti csík ékíti, az olívaöld hátú „német” pióca (*Hirudo medicinalis* L., *Sanguisuga medicinalis* L.) viszont északabbra honos. A pióca megfelelő körülmények közt akár 20 évig is él, orvosi célokra viszont csupán 3-5 éves korában igazán alkalmas. Az állat görög neve (bdellosz) ’szívó’-t jelent, egyik latin neve, a *hirudo* a *haereo* ’rátapadok’ igéből ered, míg a középlatin *sanguisuga* – amelyből a francia *sangsue* is származik - annyit tesz, mint ’vérszívó’. Angol neve, a *leech* eredetileg ’orvosi’-t, míg német elnevezése, a *Blutegel* ’vérférges’ jelentett. A magyar pióca szó szláv eredetű, a 13. század óta dokumentálható nadály kifejezésünknek biztos etimológiája azonban mindmáig nincsen.

A régi orvosok a piócát homok-altalajú, langyos vízzel teli üvegedényben, árnyékban tárolták és nedves vászonzsákban, vagy mohával bélelt faládjában szállították. Használat előtt a bőrfelületet alkohollal vagy szappannal mosták le, majd a kissé kiszáritott férges csipesszel vagy kézzel a megfelelő helyre tették, és üvegedénnyel leborították, amíg alkalmasan meg nem tapadt. A bőrre olykor egy kevés vért vagy cukros vizet is kentek, így növelve az állat étvágyát. A pióca általában 10-12 grammnyi vért szív, ettől teste ötszörösére duzzad. Ilyenkor magától leesik a bőrről, ha ez nem következne be, egy kis sós, vagy ecetes víztől meggondolja magát. A szívásnyomon 20-30 percig sem alvad meg a vér, mivel az állat testnedvei véralvadást gátló anyagot tartalmaznak. Ezt az anyagot, a *hirudint* a gyógyszeripar hasznosította, sőt hasznosítja ma is.

A nadályozás elméleti háttere a nedvkórtannal kapcsolatos, amely szerint a betegségeket a négy testalkotó nedv (epe, fekete epe, phlegma, vér) valamelyikének túltengése okozza. A piócát eredetileg a vértúltengés okozta kórok ellenszereként alkalmazták méregtelenítésre, pangások vagy vértululások megszüntetésére – az érvágás, köpölyözés mellett ez volt a harmadik fő vércsapoló módszer. A nadályterápiát azonban már az ókorban is ennél sokkal szélesebb körben, például veszettség, epilepszia, helyi, heveny gyulladások, migrén, magas vérnyomás stb. kezelésére is használták. A gyógy mód fénykorában, az 1820-as 30-as években akár 60-100 nadályt is fölraktak egyszerre a szerencsétlen betegre, aki, ha ezt is túlélte, nyilván valóban meggyógyult.

A pióca, mint gyógyszerköz, a Hippokratikus Gyűjteményben (Kr.e.5-3.sz.) ritkán fordult elő, Galénosz viszont már (2.sz.) külön fejezeteket szentelt e különös állatkának, amelyekben egyebek közt figyelmeztet: használat előtt javallott szappannal lemosni a bőrfelületet, a piócát pedig egy napig vérrel kell etetni, hogy kiürüljön belőle a testét átító méreg. Galénosz még sok érdekességet ír a piócáról: szerinte tökéletesen helyettesíti a köpölyt, különösen, ha az állat farkát – amíg a szegény nadály gyanútlanul táplálkozik – suttyomban levágjuk. A hagyomány szerint a Kr.e. 1. században Rómában működő Themiszón különösen kedvelte a nadályozást, ám az ókor szinte minden jelentős orvosi írója említi e gyógy módot..

A középkor és az újkor folyamán a nadályterápia mind a tudományos, mind a népi gyógyászatban eleven életet élt. Konrad von Megenberg, vagy Thomas Cantimpratis szerint a pióca csupán a „beteg” vért szívja ki a testből, az „egészségeset” nem. A 17-18. században többen is írtak monográfiákat a pióca orvosi használatáról, köztük olyan neves tudósok is, mint Jan van Heurne (Greifswald, 1652), Georg Ernest Stahl (Halle, 1699), vagy Carl von Linné (Uppsala, 1765). A nadályterápia fénykorát azonban a 19. század elején élte. F.J.V. Broussais (1772-1838) és követői ugyanis a vércsapolást szinte panaceának tekintették

- nem hiába nevezték őket ellenfeleik modern vámpíroknak. A gyógymód mindent elsőprő divatját bizonyítja, hogy 1827-ben Franciaországban 32 millió, 1830-ban pedig egyedül Londonban 7 millió piócat használtak fel. Ennek valószínűleg nem a páciensek, hanem a magyar kereskedők és nadályosok látták igazi hasznát. Ebben az időben ugyanis Magyarország számított a legnagyobb pióca-exportőrnek.

Nem véletlen hát, ha a szepesi Somp János 1834-ben, Budán éppen a nadályokról írta latin nyelvű orvosdoktori disszertációját. A rendkívül érdekes, 37 oldalas munka a nadály zoológiai ismertetésével, életmódjával, tenyésztésével, halászatával, kereskedelmével, orvosi használatával egyaránt foglalkozik. Elítéli korának mindent véresapolással orvosló, „hirudinomán” divatját, ám a pióca használatát, mértékkel indokoltnak tartja a – brownianus szóhasználattal – szténikus, vagyis nedvtúltengéses betegségekben, gyulladások, sorvadás, vérfolyások és neurózisok esetén. Különösen érdekes, amit a pióca korabeli magas áráról ír. Angliában például egyetlen magyar pióca 28 shillingbe, olykor egy guinea-be, egy hivatalnok egyheti fizetésébe került. Az állat hazánkban is sokat kóstált, olyannyira, hogy Való Ferenc, kélegházi seborvos, az Orvosi Tár 1840-es évfolyamában a pióca újrahaznosíthatóságát szolgáló remek trükköt is ajánlott a nagyközönségnek. A magyar nadályexport ebben az időben olyan kiterjedt volt, hogy a közvélemény már-már az állatok kipusztulásától tartott, ám – mint Somp doktor írja – indokolatlanul, hiszen hazánkban ekkor már nem csak természetes élőhelyükön halászták a pióákat, hanem mesterséges tavakban is tenyésztették őket.

A bakteriológia és az antiszeptikus-aszeptikus eljárások térhódítása következtében a század 60-as éveitől a gyógymód háttérbe szorult – bár különösen Francia- és Németországban fennmaradt - hogy a 20. század húszas éveiben Apáthy István (1863-1922 - ő mutatta ki először, hogy szívás közben a véralvadást gátló anyag keveredik a vérrel), illetve az osztrák B. Aschner és egy francia sebész, F. Termier kutatásai nyomán újból – egy időre – divattossá válják.

Már a 19. század elején kiderült, hogy a pióca bélsatornája véralvadásgátló anyagot tartalmaz – ezt az anyagot először, kivonat formájában J.B. Haykraft 1884-ben állította elő, utóbb pedig K. Jakoby izolálta hirudin néven. A szert a század végétől a vér alvadékonyságát fokozó betegségek (pl. eklampsia, thrombosis, phlebitis) ellen alkalmazták. Hazánkban a gyulai állami kórházban és a kassai bábaképző intézetben, illetve a kolozsvári orvosegyetem klinikáján 1933-tól rendszeresen használták, főként szülés és nőgyógyászati műtétek után a piócakezelést thrombosisok elkerülésére, elsősorban profilaktikusan. Ez esetben nem a vérszíváson, hanem a hirudin bejuttatásán volt a hangsúly. A II. Világháború után a piócakezelést egészen a kilencvenes évekig elfeledték, gyakorlatilag tiltották: tudtommal ma is csupán néhány természetgyógyász alkalmazza a terápiát, kiegészítő kezelésként.

A pióccal és orvosi használatával kapcsolatban számos különös hiedelem él a folklórban. A népet néphit szerint a nadály vízbe áztatott lószőrből keletkezik. Ha a nadály az agyba kerül, örületet, (a birkák kergekórját okozó férget is piócafélének tartották), ha pedig a gyomorba, kólikát okoz. A zsidó néphit szerint a szárított nadály pora borban fogyasztva a lépbetegség gyógyszere. A középkori Európában azonban fogfájás, méhgörcsök, hajhullás és szemölcsök ellenében is hasznosnak hitték a piócat. Az ókorban epilepszia, veszettség, tüdőgyulladás gyógyítására is használták az állatot, bár mérgezőnek hitték: úgy vélték, lenyelése halált okoz.

Hazánkban egészen a 20. század közepéig önálló foglalkozásnak számított a piócaszedés, a nadályozás: a „nadályos” meztelen lábszárral begázolt a vízbe, majd lecsippentgette magáról a még kellően meg nem tapadt férgeket. Másutt a piócat zsinogre kötött hússal, vízbe állított lóval, nadályozó-pálcával gyűjtötték, és vesszőkosarakból, faluról-falura vándorolva árulták.

Magyar László András

IRODALOM

- Bächtold-Stäubli H. – Hoffmann-Krayer E. (Hrsg.) Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Berlin-New York: W.de Gruyter; 1987. (2. kiad.) I: 1442-1444.*
- Eulenburg A. (Hrsg.) Real-Encyclopädie der gesamten Heilkunde. Wien-Leipzig: Urban und Schwarzenberg; 1885: Bd.III: 204-206.*
- Galenos De hirudinibus, revulsione, cucurbitula incisione et scarificatione. In: Caludii Galeni opera omnia., ed. C.G.Kühn. Lipsiae: Knoblochius; 1826. XI: 317-319.*
- Grynaeus T. Nadály és nadályosok. Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica 1962:26:129-156.*
- Somp I. Sanguisugae. dissertatio inauguralis physiographico-medica. Budaë: Regia Universitas Hungarica; 1834.*
- Kese Gy. Az orvosi pióca alkalmazása a szülészet és nőgyógyászatban. Magyar Kórház 1944; 13. sz. 4. 112-119.*
- Való F. A nadályok ismétli könnyű használhatásáról. Orvosi Tár 1840; 4. félév, 15. sz. 234-235.*